

Kur'an'da Yasalı Tarih Perspektifi ve Tarih Bilinci

Legal History Perspective and History Consciousness in the Qur'an

Dr. Öğr. Üyesi Mukadder Ârif Yüksel

Ardahan Üniveristesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mukadderarifyuksel@ardahan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4962-4212

ÖZET

Bu çalışmada Kur'an'da yasalı tarih perspektifi ve insanlara verilmek istenen tarih bilinci ele alınmaktadır. Kur'an'da tarih konulu akademik çalışmalar olsa da çalışmamızın daha öncekilerden farkı, beşeri tarih perspektifleri ile ilahi tarih perspektifi arasındaki farkı ortaya koymaya çalışması, yasalı tarihe ve tarih bilinci hususuna odaklanmasıdır. Kur'an'ın yaklaşık üçte biri kıssalardan oluşmakta ve önemli tarihi olaylardan bahsedilmektedir. Kur'an kıssalarını akademik bakış açısıyla okuyanlar, ondaki tarih bilgisini eksik, belirsiz ve düzensiz görebilmektedirler. Oysa Kur'an'ın amacı tarih bilgisi vermek değildir. Kur'an kıssaları ve tarihle ilgili kelime ve terkipler incelendiğinde, sembol isimler dışında şahıs isimlerine pek yer verilmediği, belli zaman dilimlerinin zikredilmediği, tarihi bilgi aktarımından ziyade geçmişte yaşanan ibretli olaylardan kesitler sunulduğu, olayların ilahî yasaya göre cerayan ettiği ve insanlara ders verme amacı taşıdığı görülmektedir. Çalışmanın kapsamı; Batılı tarih perspektiflerinin özeti, Kur'an kıssaları, yasalı tarihe temas eden müdavele yasası, tarih bilincine işaret eden eyyâmullah ve sünnetullah terkiplerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada analitik bir yöntem kullanılmış, Kur'an'da konuyla alakalı kelime ve kavramların lügavi analizleri yapılmış, konuyla ilgili ayetler tefsir kaynaklarından istifade edilerek sosyolojik bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Yaptığımız incelemede, Kur'an kıssalarının kendi tarih perspektifine göre okunması halinde daha doğru anlaşılacağı ve verilmek istenen mesajın da daha doğru anlaşılacağı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Tarih, Perspektif, Kıssa.

ABSTRACT

In this study, the legal history perspective in the Qur'an and the historical consciousness that is intended to be given to people are discussed. Although there are academic studies on history in the Qur'an, the difference of our study from previous ones is that it tries to reveal the difference between human history perspectives and divine history perspectives, and focuses on legal history and historical consciousness. Approximately one third of the Qur'an consists of stories and important historical events are mentioned. Those who read the stories of the Qur'an from an academic point of view may see the historical information in them as incomplete, uncertain and irregular. However, the purpose of the Qur'an is not to give historical information. When the Qur'an's anecdotes and the words and compositions related to history are examined, it is seen that the names of individuals are not included except for the symbolic names, certain time periods are not mentioned, sections from the past exemplary events are presented rather than the transfer of historical information, the events occur according to the divine law and they aim to teach people. The scope of the study; The summary of Western historical perspectives consists of the Qur'anic tales, the law of intercession that touches the legal history, the combinations of ayyâmullah and sunnatullah, which point to the awareness of history. In this study, an analytical method was used, lexical analyzes of the words and concepts related to the subject in the Qur'an were made, and the verses related to the subject were interpreted from a sociological point of view by making use of tafsir sources. It has been concluded that if the stories of the Qur'an are read according to their own historical perspective, they will be understood more accurately and the message to be given will be understood more accurately.

Keywords: Quran, Tafsir, History, Perspective, Story.

1. GİRİŞ

İslam'ın tarihle ilgili ilk bilgi kaynağı, Kur'an kıssaları ve Hz. Peygamberin hadislerinde yer alan tarihi bilgilerdir (Özsoy ve Güler, 1996:691). Kur'an kıssaları, tarihte gerçekleşmiş olaylardan haber vermektedir. Kıssaların konusu tevhid mücadelesi, bir nevi peygamberler tarihidir. Söz konusu kıssalar insana ilahi bir tarih perspektifi kazandırmakta, davranışların sonucuna göre nasıl bir durumla karşılaşacağına dair önemli ipuçları vermektedir. (Demir, 2014:7)

Kıssalarda, geçmişte yaşanan tecrübelerle geleceğin daha iyi inşa edilmesini sağlayacak mesajlar yer almakta, insanlara kendi yörelerinde yaşanmış ibretlik olaylar örnek olarak gösterilmektedir. Kıssalarda, olayın hikâyesi, gerçekleştiği yer ve zamandan ziyade sebep ve sonuçlara ve tarih bilincine vurgu yapılmaktadır. Kur'an kıssalarını Batılı tarih perspektifleri ile okuyanlar, kıssalarda bir hikâye bütünlüğünün olmamasını ve belirli zaman dilimlerinin zikredilmemesini eksik bilgi gibi değerlendirebilmektedir. Nitekim yapılan bazı gözlemlerde gerek

öğrencilerin ve gerekse kendileriyle konuşulan bazı şahısların kıssalarla ilgili sorularında bu durum sezilmektedir. Geçmişte ve günümüzde meydana gelen olayları pozitivist bilim anlayışıyla tarihi-toplumsal olayları yorumlamaya çalışan kimseler de, kıssalardaki mucizeleri mitoloji olarak göstermektedirler. (Bk. Halefullah, 1999:183; Eliaçık, 2015:545). Bundan dolayı bu çalışmada, Kur'an kıssalarının tarih bilgisinden ziyade yasalı tarih perspektifi ve tarih bilinci vermeyi amaçladığı anlatılmaya çalışılmış ve kıssaların bu perspektiften okunması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Tarih felsefesinde, birçok tarih perspektifinin bahsi geçmektedir. Neredeyse her felsefi düşünce ve ideoloji, kendi dünya görüşüne göre bir tarih perspektifi geliştirmiştir. Kur'an kıssalarında ortaya konan tarih perspektifi ise Yüce Allah'a aittir. Bu bakımdan Kur'an'ın tarih perspektifini bilmeden, Batılı tarih perspektiflerinden birini referans alarak Kur'an'da bahsi geçen tarihî olayları anlamaya çalışmak, yanlış sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sebeple tarihi olayların dayandığı ilahi yasaları ve kıssalara hâkim olan yasalı tarih perspektifini ele alarak bazı değerlendirmeler yapma gereği duyulmuştur.

Kur'an kıssalarının mahiyeti, kapsamı, amacı ve gerçekleştirmek istediği gayelerle ilgili çok sayıda güncel ilmî çalışma bulunmaktadır (Bk. Özkan, 2010; Kaya, 2002; Korkmazgöz, 2012). İslamî İlimler Dergisi'nin (2014/1) bu konuda özel bir sayısı da mevcuttur. Yine Ömer Özsoy, "Sünnetullah" adlı kitabında, Kur'an'da geçen "qavl" (söz) ve "kelime"nin Allah'ın koyduğu tarih yasalarını, "sünnetullah"ın ise Allah'ın tarihi süreçte davranış tarzını karşıladığını belirtmektedir (Özsoy, 1994:133). Biz bu çalışmada Kur'an kıssalarına hâkim olan yasalı tarih perspektifinin temel özelliklerini tespit ederek ve kıssaların bu zaviyeden okunarak yorumlanmasını salık vererek ve Kur'an'ın tarih bilincine odaklanarak alana katkı yapmayı amaçladık. Çalışmada, konuyla alakalı olan ve konunun anlaşılmasına en fazla katkı sağladığı değerlendirilen kasas, yevm/eyyâmullah, sünne/sünnetullah kelimeleri merkeze alındı. Bu kelime ve terkiplerin mefhum ve medlûlû bağlamında Kur'an kıssalarına hâkim olan bakış açısı ortaya konulmaya çalışıldı. Konuyla alakalı diğer kelimelere, incelemesi yapılan kelimeler bağlamında kısaca temas edildi.

1.1. Tarih Biliminin Önemi

Kişiliğin oluşumunda toplumun kültür kodları önemli bir yer tutmakta ve geçmişte yaşanan olayların şuuraltında bıraktığı etkiler, insanların daha sonra vereceği kararlara yön vermektedir (Halkın, 2014: 9,12).

Tarih, köken olarak Yunanca "istoria" kelimesinden gelmekte ve "tek tek olayları araştırma, inceleme, bildirme, haber alma yoluyla bilgi edinme" anlamlarında kullanılmaktadır (Uçar, 1997: 15). A. Zeki Velidi Togan (ö. 1970), "Tarih" kelimesinin İbranice'de "ay" anlamına gelen "yarex" kelimesinden geldiğini, tarihin, olayların maddi ve manevi sebeplerini, sebepler ile olaylar arasındaki münasebetleri araştırıp tayin eden bir ilim olduğunu belirtmektedir." (Togan, 2019: 2).

Tarihin birey ve topluma sağladığı birçok yarardan bahsetmek mümkündür. Tarih, toplumun kolektif belleğini, insanların toplumsal kimliğini ve geleceğe ilişkin planlarını oluşturmayı sağlayan deneyimleri onların idrakine sunar. Bir bireyin hafızasındaki deneyimler ne ise toplum için de tarih odur (Tosh, 1997, 3, 12). Tarih, geçmişten ibret alarak yaşananları anlamlandırma ve geleceğe hazırlıklı olma imkânı sağlamaktadır. Aydınlanma süreciyle birlikte tarih ilmi daha çok önem kazanmış, toplumsal aidiyet duygusu ve ulusal kimlik oluşturma projesinde tarih öğretimi, ortak bir tarih bilinci geliştirecek şekilde yapılmıştır. Tarih bilinci; geçmişle gelecek arasında bağ kurulmasına, geçmişin değerleriyle bugünün anlamlandırılmasına ve geleceğe yönelik çıkarımlar yapılmasına katkı sağlamaktadır (Tekeli, 1998: 30). Tarih bilgisi, tarih bilincine sahip olan bireylere ve toplumlara fayda sağlamaktadır. Bu veriler bağlamında tarih bilinci, geçmişe ait deneyimlerle bugünü anlamlandırma, daha iyi bir gelecek inşası için ortak bir hedefe yönelme şeklinde tanımlanabilir.

1.2. Tarih Tasavvurları

Kur'an kıssalarının anlaşılması ve yorumlanmasında usûl olarak kullanılması halinde problem olarak gördüğümüz Batılı ve Müslüman tarihçilerin geliştirdiği tarih tasavvurları hakkında şunlar söylenebilir:

Tarihî olayların vukuunda toplumsal olaylar kadar coğrafya ve iklim şartları da etkindir. Tarih, toplumsal hayatın faaliyetleriyle ilgilendiği kadar beşerî hayatın anatomik ve fizyolojik tezahürleriyle de ilgilenmektedir. Bu sebeple tarih, “Tabiî Tarih” ve “Beşerî Tarih” olarak iki kısma ayrılmaktadır: Tabiî tarih, beşerî gelişiminin fizikî yönleriyle; beşerî tarih ise toplumsal hayatın tezahürleriyle ilgilenmektedir (Togan, 2019:13).

Tarih felsefesi kaynaklarına bakıldığında, ideoloji ve inanç çeşidi kadar tarih tanımı ve tarih anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. Ortaçağ Avrupa'sında kilisenin de etkisi ile tarih eskatolojik bir mahiyet kazanmıştır. Kilise öğretisine göre tarih, Tanrı'nın takdiri ile yaratılıştan kıyamete kadar devam eden doğrusal bir süreç olarak görülmektedir. Kilisenin fatalistik bir anlayışla iyi veya kötü olan herşeyden Tanrı'yı sorumlu tutması ve toplum üzerindeki baskısı, insanların dinden uzaklaşmasına sebep olmuş ve böylece sekülerleşme süreci başlamıştır. (Yılmaz, 2022:7). 18. yy'a gelindiğinde seküler zihniyetin bütün bilimsel disiplinlere hâkim olmasıyla birlikte tarih anlayışı da dinden koparak salt “ilerleme” düşüncesine dönüşmüştür.

Modernite, kilisenin tarih tasavvurunu ve Tanrı'nın tarihteki rolünü yok sayarak doğrusal tarih yaklaşımını aynen devam ettirmiştir (Tohs, 1997:145). Modernleşme sürecinde Batı'da kiliseye bağlı bilginler dışındaki tarihçiler, insanı tarihin öznesi olarak görmeye ve tarihi seküler bir yaklaşımla yorumlamaya başlamışlardır. Bacon (ö. 1626) ve Hobbes (ö. 1679) historik bilgiyi, doğanın etkileriyle oluşan olayları, deneysel bilgi ve insanın toplu yaşam içindeki eylemlerinin nesnel bilgisi olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. D. Hume (ö. 1776), olaylardaki nedenselliği kavramak için, tarihî aktörlerin hangi psikolojik etkenlere göre hareket ettiğini saptamak gerektiğini söylemektedir. (Özlem, 1998:43,45).

Materyalist tarih anlayışına göre dünyaya ve topluma etki eden güç, ilahi ve tabiatüstü değildir. Tarihi olayların sâiki, maddi unsurlar ve tabiat kanunlarıdır. Pozitivist tarih anlayışı da tabiatüstü gücü tanınamış olayların sosyal ve psikolojik şartlara göre gelişeceğini iddia etmiştir. (Togan, 2019: 137,139).

İdealist tarih anlayışına göre insanlar, hürriyetlerini elde edebilmek için şahsi hürriyetlerinin önemli bir kısmını devlete devrederek kendi hürriyetlerini kısıtlamışlardır. Buna “ide” denilmektedir. Beşer hayatını idare eden de bu “ide”lerdir. İde, ilahi ruhun ürünü kabul edilmektedir (Togan, 2019: 140).

18. yy'ın sonlarında aydınlanmacı tarih filozofları ilerleme idesinin etkisiyle tarihi de “genel olarak ilerleyen bir süreç” olarak görmüşlerdir. Burckardt (ö. 1897), tarihte ilerleme anlayışını kabul etmekle birlikte dönüş çağlarının da olduğunu, ilerlemenin belli dönem ya da çağlarda olabileceğini söylemektedir (Özlem, 1998, 56,123,162). Buna göre Batılı tarih felsefecilerinden bir kısmı, bazı dönemlerde ilerleme olabileceğini ileri sürmekte “döngüsel tarih perspektifi”ni de göz ardı etmemektedirler. İbn Haldûn (ö. 1406), Vico (ö. 1744), Spengler (ö. 1936) ve Arnold J. Toynbee'nin (ö. 1975), “döngüsel tarih perspektifini”; Augustinus (ö. 430), Fichte (ö. 1814), Schelling (ö. 1854), Hegel (ö. 1831) ve Marks da (ö. 1883) da “ilerlemeci tarih perspektifi”ni benimseyen bilginlerdir. (Özlem, 1998: 216).

İlerlemeci tarih perspektifine göre insanlık ilkel, hayvanca bir yaşamı tecrübe ederek ve ağır bedellerle yeni tecrübeler kazanarak, akıllanarak sürekli düz bir çizgide ilerlemektedir. Ferruh Karaman, ilerlemeci tarih anlayışına karşın İslam'ın ağaç biçimci, gelişmeci tarih anlayışına sahip olduğunu, bunun ilerlemeci tarih anlayışından çok farklı olduğunu ileri sürmektedir. O, bir ağacın tohumdan fideye, fideden büyük bir ağaca dönüşmesi gibi insanlığın da sürekli gelişmekte olduğunu,

bir ağacın fide iken taşıdığı özellikleri büyük bir ağaç olduğunda da taşıdığını belirtmekte ve insanlığın gelişimini de buna benzetmektedir. Yazar, ilk insan Hz. Âdem'in, ilerlemecilerin iddiasının aksine ilkel bir insan olmadığını, insanlığın atası olarak bütün insani özelliklere sahip örnek bir peygamber olduğunu ifade etmektedir. (Karaman, 2023: 214).

Batılı tarihçiler tarafından ortaya konan tarih perspektifleri topluca ele alındığında, tarihin ve toplumsal olayların, benimsenen dünya görüşlerine göre yorumlandığı ve bu doğrultuda geliştirilen paradigma ile olayların algılandığı söylenebilir. İlerlemeci tarih tasavvuruna göre toplumlar ve devletler, gelişerek ilerleme kaydetmektedir. Döngüsel tarih tasavvuruna göre ise bir toplum ve bu toplumun kurduğu devlet belli bir dönemde hakim güç olmakta, bir süre sonra da gücünü kaybederek yenik duruma düşmektedir.

İslam tarihinin erken dönemlerinde İbn İshâk (ö. 151/768), Vâkidî (ö. 207/823), Taberî (ö. 310/923), Mes'ûdî (ö. 345/956), İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) ve Birûnî (ö. 453/1061) gibi İslam âlimleri, tarih ilmi alanında eserler telif etmişler, rivayet yoluyla derledikleri bilgileri eserlerine kaydetmişlerdir. Fakat ilk dönem İslam tarihçilerinin, muhaddislerin hadis rivayetinde gösterdikleri hassasiyeti tarihi bilgileri naklederken gösterdiklerini söylemek zordur.

İslam tarihçileri, eserlerinde tarih bilgisi yanında İslâm'ın tarih tasavvuruna dair görüşler zikretmiş olsalar da Kur'an bağlamında tarih usulü ve düşüncesinin temel prensiplerini özgün bir şekilde ortaya koyan, tarihi olayların belli yasalara göre cereyan ettiğini söyleyen ilk âlimin İbn Haldûn (ö. 808/1406) olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu kanaate ulaşmasında Kur'an'da geçen ve Allah'ın tarihte davranış şekli anlamına gelen "sünnetullah" terkinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. İbn Haldûn tarihi, siyasetin ilke ve kurallarını, geçen olayların gerçekliğini, milletler arasındaki farkların temelini oluşturan hayat tarzlarını, örf ve âdetlerini ve dinlerini araştıran bir ilim olarak tanımlamaktadır (İbn Haldûn, 2021: 54). İbn Haldûn, "Devletler de insan gibi doğar, büyür, durgunlaşır, yaşlanır ve ölürler. Bir devlet yaşlanınca ya parçalanır ya da güçlü olan komşu devletler bu durumu fark edince ona saldırırlar ve egemenliği altına alırlar." demektedir (İbn Haldûn, 2021: 439)

Mustafa Yıldız, İbn Haldûn'un tarih anlayışına dair yapmış olduğu çalışmada, onun nesnel ve nedensellik ilkesine dayalı bir tarih anlayışını geliştirdiğini, toplumsal ve siyasal olayların altında yatan yasaların araştırılarak tarihin bu yasalara göre yazılması gereğine temas ettiğini belirtmektedir (Yıldız, 2010: 34, 35). İbn Haldûn, tarihin yorumunda esas alınacak ilkenin "sünnetullah" olduğunu söylemektedir. O "Allah'ın kulları arasında kanunu böyledir, Sen Allah'ın kanununda bir değişiklik göremezsin." (el-Ahzâb 33/62) mealindeki ayette geçen "sünnetullah" terkihi ile ilişkilendirmektedir. O, sosyolojinin ve tarih felsefesinin temel ilkelerini tatad ettiği *Mukaddime* adlı eserinde önce tarihi bir olayı zikretmekte, ardından olaydan "toplumsal yasa" diyebileceğimiz hükümler çıkarmaktadır. İbn Haldûn, "toplumsal yasa" olarak ortaya koyduğu hükümleri anlam yönünden yakın ayetlerle temellendirmeye çalışmaktadır (İbn Haldûn, 2021: 433,439). Allah'ın kulları arasında kanunu böyledir, Sen Allah'ın kanununda bir değişiklik göremezsin."

Batılı tarihçilerle Müslüman tarihçilerin tarih tasavvurları karşılaştırıldığında Batılıların özellikle modernleşme sürecinden sonra çoğunlukla "ilerlemeci", bir kısmının da "döngüsel" tarih perspektifini benimsedikleri, Müslümanların ise "yasalı", "ağaç biçimci, gelişmeci" bir tarih perspektifine göre tarihi olayları yorumladıkları söylenebilir.

2. KUR'AN VE TARİH

Arapça bir kelime olan ve belli bir günün tarihini kaydetmek anlamına gelen tarih (*verreha*) kelimesi (ez-Zebidî, t.y. 7/365), zaman, dönem ve çağ anlamında Kur'an'da ve hadis kaynaklarında geçmemektedir. Erken dönemde tarih kelimesinin pek kullanılmadığı, bunun yerine *ahbâr* kelimesinin kullanıldığı, tarihçilere de *ahbârî* denildiği ve bu dönemde yazılan tarih kitaplarına da

Ahbâru Mekke, Ahbâru'l-Arab, Ahbâru'n-nebi şeklinde isimler verildiği görülmektedir. Arapça'da tarih kelimesi hicri 3. asrın sonlarından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Ali, 2001: 1/115-116).

Kur'an bir tarih kitabı değildir fakat Kur'an'da geçen tarihi kıssalar tarih ilminin kapsamına girmektedir. Kıssalar, hiçbir tarih kitabında bulunmayan önemli haberleri insanların idrakine sunmaktadır (Kelpetin, 2022: 72). Kur'an, fitratı her devirde aynı olan ve olayların ortaya çıkışı ve sonuçlanması noktasında benzer davranışlar sergileyen insanoğlunu aydınlatmak için atalarından bir kısmının tarihte oynadığı olumlu/olumsuz örnekleri tahkiye usulüyle zikretmekte, böylece geçmişten ibret almalarını, bilinçlenmelerini, aynı hatalara düşmeden geleceği daha özenli bir şekilde inşa etmelerini istemektedir (Bk. Hûd, 11/100-103).

Kıssalarda, fitri duyguların, ahlakın ve planlı eylemlerin sonuçlara ne şekilde etki ettiği anlatılmaktadır. Hz. Yûsuf'un kuyuya atılmasında kardeş kıskançlığının, Kârûn'un Hz. Mûsa'ya muhalefesinde kıskançlığın yanısıra servetin verdiği kibrin etken olduğu söylenebilir. Kur'an kıssalarından anladığımıza göre insan fitratındaki iyilikler, toplumsal bir eyleme dönüştüğünde toplum yücelmekte, öte yandan kötülüklerin yaygınlaşarak topluma mal olmasının ve kanıksanmasının bir sonucu olarak da toplumda içten içe çürüme meydana gelmekte, orta vadede toplumun çöküşü hatta devletin yıkılması, uzun vadede ise tarih sahnesinden silinmeleri kaçınılmaz hâle gelmektedir (Halil, t.y. 264). İnsan tabiatı üzerine yapılacak kapsamlı incelemelerin Kur'an'ın tarih perspektifinin daha net idrak edilmesine katkı sağlayacağı aşikardır. Hiçbir sistem ve öğreti, insan tabiatını değiştirmeye muktedir olamamıştır; ancak iyiliklerin önünün açılması ve kötülüklerin kontrol edilmesiyle geçmişte yaşanmış olan yıkımlara karşı tedbir alınması her zaman yetkili mercilerin gündeminde olmuştur (Sıddikî, t.y. 220).

İnsanın fitratı evrensel olmakla birlikte davranış şekilleri, toplumun örfü, geleneği, kültürü, hafızası ve yaşam tarzı tarihseldir. İnsanoğlu, değişmeyen tabiatı ile farklı zaman ve mekânlarda tarih sahnesinde etkenleri aynı, gerçekleşme şekilleri farklı gelişmelere yol açmaktadır. Bu durum, "tarihin tekerrürü" sonucunu doğurmaktadır. Farklı devirlerde varlık gösteren toplumların yükseliş ve çöküşünün psiko-sosyal etkenleri arasında fitrattan kaynaklanan benzerlikler görülmektedir A. Nedim Serinsu Kur'an'ın ana konusu olan insanın tarihsel bir varlık olduğunu ve geçmişin izlerini yaşayarak varlığını sürdürdüğünü, insanın kendini geçmişle doğrulamak için kendinden önceki devri araştırma gereği duyduğunu ve tarihsel bir varlık olmasının onun varlık koşullarından biri olduğunu belirtmektedir (Serinsu, 1996:58).

2.1. Kasas, Yevm/Eyyâmullah ve Sünnetullah Kelimelerinin Tarihle İlişkisi

Kur'an'ın yasalı tarih perspektifini ve tarih bilincini kıssalardan, önemli tarihi gün ve devirleri ifade eden "eyyâmullah" kelimesinden ve Allah'ın tarih yasasına işaret eden "sünnetullah" kavramından tespit etmek mümkündür. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında kıssa mefhumunun mahiyeti, *eyyâmullah* ve *sünnetullah* terimleri analiz edilecektir.

2.1.1. Kıssa/Kasas

Kur'an'da *k-s-s* (قصص) fiil kökünden türeyen kelimeler, mâzî (*kassa*) vezninde "anlatmak, haber vermek, açıklamak, izlemek, izini takip etmek, kısas yapmak, karşılık vermek, makasla saç kesmek" anlamlarına gelmektedir. (el-Ferâhidî, t.y. 5/10; Isfahanî, 1986: 610; ez-Zehamşerî, 1998:2/8; er-Razi, 1999: 1/254; İbn Manzûr, 1990: 7/73,74). *K-s-s* kökünden türeyen kelimeler Kur'an'da otuz yerde geçmektedir (Okuyan, 2015: 683,684). Kur'an'da tertip itibarıyla 28. sûrenin adı da *el-Kasas*'tır. Haber vermek anlamında *nebee* (نبأ) (Bk. el-Mâide, 5/27; el-A'râf, 7/175; Yûnus, 10/71; el-Kehf, 18/13; eş-Şu'arâ, 26/69; el-Kasas, 28/3; en-Nebe', 78/2 vd. vuku bulmak anlamında *hadese* (حدث) (Bk. Tâhâ, 20/9; ez-Zâriyât, 51/24; en-Nâzi'ât, 79/15 vd.) kelimesi de Kur'an'da kıssa anlatımında kullanılmaktadır (Âsım Efendi, 2013: 3/2943).

Kıssa, gerçekleşmiş bir olayın olduğu gibi anlatılmasıdır. Ne eksiği ne de fazlası olmadan aynen anlatılan olaylara da “el-kasas” denilmektedir (Mustafavî: 1973: 9/305). *Nebee* kelimesi Bir olayın haberinin başka bir yere iletilmesinde (نبا) fiili (Mustafavî, 2/13) yakın zamanda ortaya çıkan, meydana gelen bir olay anlatılırken de *hadese* (حدث) fiili kullanılmaktadır (Mustafavî, 2/208). Kur’an’da tarihi olayların *k-s-s* fiili ve türevleriyle ifade edilmesi, “bir sözü veya olayı anlattı” denilirken kullanılan *h-k-y* (حكي) fiilinin kullanılmamış olması dikkat çekmektedir. Zira “kıssa” kelimesi, kesin olarak meydana gelmiş olayları, “hikaye” kelimesi ise bir olayın aynısını veya benzerini anlatmada kullanılmaktadır (Şengül, 1995:135).

Kur’an’da geçen “*Şüphesiz bunlar gerçek kıssalardır*” (Âl-i İmrân, 3/63) “*Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz.*” (el-Kehf, 18/13), “*Mûsa ve Firavun’un haberlerinden sana inananlar için gerçek olarak okuyacağız.*” (el-Kasas, 28/3). mealindeki ayetlerde *kıssa* ve hak/gerçek (*bi’l-hakk*) kelimeleri birlikte zikredilmekte ve kıssaların gerçekliğine vurgu yapılmakta, Yusuf Sûresi 111. ayette ise bu kıssaların uydurulabilecek sözler olmadığı beyan edilmektedir. Hal böyle iken Sudan asıllı araştırmacı Muhammed Halefullah, Kur’an kıssalarının gerçek olabileceği gibi temsili de olabileceğini, kıssaların ve kıssalarda geçen şahsiyetlerin ve konuşmaların insanlara örnek vermek için anlatıldığını, dolayısıyla farazi olabileceğini, hepsinin gerçek olmayabileceğini iddia etmektedir (Halefullah, 1999: 183). Bu iddia belki *darb-ı meseller* için söz konusu edilse de kıssaları da aynı kapsamda değerlendirmek ve Kur’an kıssalarının uydurulmuş olabileceğini söylemek, yukarıda mealini zikrettiğimiz ayetleri, dolayısıyla Kur’an’ı inkar etme sonucuna yol açacaktır. Kur’an’da bazı durumların daha iyi anlaşılması için somutlaştırma cihetine gidildiği ve *darb-ı meseller*le örnekleme yapıldığı görülmektedir (Bk. el-Bakara, 2/26, 60; Âl-i İmrân, 3/112; en-Nisâ, 4/94; el-Mâide, 5/106; el-Ârâf, 7/60; Yâsin, 36/13). Buna göre gerçek kıssaları hikayeler ve *meseller*le (örneklemeler) karıştırmak ve kıssaların uydurulmuş olabileceğini söylemek mümkün değildir. Bu iddia, tarihi ve arkeolojik verilere de ters düşmektedir. Meseller, kıssalarla aynı amaca hizmet ediyor olsa da yapı itibarıyla kıssalardan tamamen farklıdırlar (Şengül, 1995:135).

Kur’an’da kıssaların sunuluş usulüne bakıldığında, dönemsel olarak belli zamanlara vurgu yapılmadığı, az sayıda sembol şahıs isminin zikredildiği, tarihten ve olaylardan kesitler nakledilerek insanlara mesaj verildiği görülmektedir (Kara, 2014: 94). Kıssalarda yer yer, azgınlık yapan kavimlerin akıbetleri anlatılmakta, insanların tarihî mekânları gezip görmeleri ve ibret almak için bu yerleri incelemeleri istenmektedir: “*Sizden önce nice (milletler hakkında) ilahi kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezip dolaşın da (Allah’ın ayetlerini) yalan sayanların akıbeti ne olmuş, görün!*” (Bk. Fâtır, 35/44; ayrıca bk. el-En’âm, 6/6, 11; Yûsuf, 12/109; en-Nahl, 16/36; en-Neml, 27/69; er-Rûm, 30/9, 42; Muhammed, 47/10). Tarihi mekânları ve ören yerlerini görme tavsiyesinin tarih bilinci oluşturma amacına matuf olduğu söylenebilir.

Örneğin en-Neml Sûresinde, azgınlıkları ve haince tuzakları sebebiyle Semud kavminin helak edildiği haber verilmektedir: “*Bak işte tuzaklarının akıbeti nice oldu: Onları da kavimlerini de toptan helak ettik. İşte zalimlikleri sebebiyle çökmüş evleri! Anlayan bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır. İman edip Allah’a karşı gelmekten sakınanları ise kurtardık.*” (en-Neml, 27/51-53. Ayrıca bk. el-Kamer, 54/23-26.). Peygamberlerine karşı inatlaşan inkârcı Âd kavminin akıbeti de aynı olmuştur (Bk. el-Kamer, 54/18-22). Nûh kavmi ise boğularak helak olmuştur. el-Kamer Sûresinde Nuh, Âd ve Semud kavimlerinin feci akıbetinden bahsedilirken önemine binaen beş defa “*Biz Kur’an’ı hatırlamaları için kolaylaştırdık, düşünen yok mu?*” sorusu sorulmaktadır.

Kur’an’da anlatılan kıssalarla insanların düşünmeleri ve olaylardan ders çıkarmaları amaçlanmaktadır: “*Biz bu Kur’an’ı sana vahyetmekle en güzel kıssayı da sana anlatıyoruz. Senin daha önce bundan haberin yoktu.*” (Yûsuf, 12/3). “*Elbette onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır.*” (Yûsuf 12/111). Yûsuf Sûresinin sonunda zikredilen bu ayette, kıssanın anlatılış sebebinin “ibret” alınması olduğu teyit edilmektedir. Bu ibretlerin “kardeşler arası muamele, sıkıntılara karşı sabır, makam ve mevki ile sına ve iftira ile imtihan v.b. her insanın içtimâî hayatta karşılaşabileceği hususlar” olabileceğini belirtmektedir (Boz, 2017:297). Bu ayetin anlamını,

“Peygamberlerin ve geçmiş bütün ümmetlerin kıssasında akıl sahipleri için ibretler vardır.” şeklinde genelleyerek yorumlamak da mümkündür. Ancak ibret alabilmek ve bilinçlenmek için akıl sahibi olmak ve aklını kullanan bir insan olmak gerekmektedir (el-Mâturidî, 2006: 7/376)

Araplar ticaret yapmak, avlanmak ve hayvan otlatmak için geziler yapardı. Fakat tarihi öğrenmek, geçmişi incelemek ve tarihî olaylardan ibret almak amacıyla gezme tavsiyesi onlar için yeni bir şeydi. Kur’an onların bakışlarını yeni bir seyahat türüne sevk etmiştir. Kur’an’ın tarih yorumuna göre, gelenekte ortaya çıkan sebeplerin tekrarlanması hâlinde aynı sonucun meydana geleceği belirtilerek tarihî bir sisteme/yasaya dikkat çekilmektedir (Kutub, 1991: 2/1047). Kurtubî (ö.671/1273) de tarihî mekânları ibret almak için gezmenin mendup olduğunu söylemektedir (el-Kurtubî, 1964: 6/395). Yeryüzünde seyahat etmeyi, tarihi yerleri ibret nazarı ile incelemeyi teşvik eden ayetlerde, eskiden de servet sahibi olan fertler, siyasî ve askerî güçle otorite kurmuş toplumların şu anda ancak kalıntıları mevcuttur ve sarayları harabe durumundadır, “Asırlar sonra sizin akıbetiniz de böyle olacak, o hâlde geçici olana bel bağlamayın, ebedî olan ahiret yurdunu kazanmaya çalışın.” şekillerinde mesajlar verildiğini söyleyebiliriz.

Allah Kur’an’da kullarını, peygamberler ve peygamberlere gönderdiği vahiyle uyarmış, onlara hidayet yolunu göstererek tarihten verdiği örneklerle de onlardan ibret almalarını ve doğru yola girmelerini istemiştir. Fakat Allah, sosyal varlık âlemini ilahi sınamaya tabi tuttuğundan kötülöklere çoğu zaman derhal müdahale etmemiş, insanların geçmişte yaşanan tecrübelerden ders almaları ve hatalarını düzeltmesi için onlara belli bir süre verilmiş (Bk. Âl-i İmrân, 3/178) bir toplum kendini değiştirmedikçe onları değiştirmeyeceğini beyan etmiştir (Bk. er-Ra’d, 13/11).

Kur’an kıssalarını bir bütün olarak ele aldığımızda, tarih bilgisinden ziyade yüksek bir tarih bilinci vermek istediği, ilahî mesajı kıssalar yoluyla da ilettiği anlaşılmaktadır. Kıssaların mefhumundan Kur’an’ın tarih perspektifinin mahiyeti ve kapsamına dair bir fikir edinmek de mümkündür.

2.1.2. Yevm/Eyyâm/Eyyâmullah

Yevm (يوم) Arapça’da “gün, mutlak zaman, devir, evre, ahiret günü” anlamlarına gelir. Bir gün (*yevm*), güneşin doğuşundan batışına kadar bilinen vakittir. Çoğulu *eyyâm*’dır. *Eyyâm*, “olaylar” ve “nimetler” anlamında da kullanılmaktadır. Arapça’da zor günlere “*yevm mine’l-eyyâm*” (يوم من الايام) denilmektedir (el-Ezherî, 1967: 15: 646, 647; İbn Manzûr, 12: 649,650). Cahiliye döneminde yapılan ve uzun süren kabile savaşlarına, zor ve sıkıntılı dönemi ifade etmek için (ايام العرب) “*eyyâmu’l-arab*” denilirdi. Savaşların gündüz yapılması da bu isimlendirmede etkili olmuştur. İbrâhim Sûresi 5. ayette geçen “*eyyâmullah*” terkibine ‘zor, sıkıntılı, cezalandırılan günler’ anlamını verenler olduğu gibi, ‘Allah’ın nimeti’ anlamını verenler de olmuştur (et-Taberî, 2000: 16/519,523).

el-Câsiye Sûresi 14. ayette geçen *eyyâmulâh* (ايام الله) terkibine Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), “Allah’ın geçmiş asırlarda yaşamış olan milletlere yaptığı cezalandırma” anlamını vermiştir. (Süleyman, 2002: 3/837). Mâverdî (ö. 450/1058) ise bu konuda üç görüşü zikretmektedir: Mücahid, bu terkiye “Allah’ın nimeti”; el-Kelbî ve Mukâtil ise “Allah’ın azabı” anlamını vermiştir. “Bu dünyada ve ahirette Allah’ın yardımını ummayanlar” anlamına da gelmektedir. (el-Mâverdî, t.y. 5/262). Bu son madde Mâverdî’nin kendi görüşü olmalıdır. *Eyyâmullah* terkiбинin hem nimet hem de azap anlamını ihtiva etmesini, mü’minlere müjde, kâfirlere ise ihtar şeklinde yorumlamak mümkündür. Nitekim Nuh tufanı, İsrailoğulları’nın Kızıldeniz’i geçerek Firavun’un baskısından kurtulması, Firavun ve adamlarının boğulması ve diğer toplu helak olaylarının (*eyyâm*) inananlar için büyük bir lütuf, inkârcılar için ağır bir azap olduğu görülmektedir. Mâturidî (ö. 333/944) *eyyâm* kelimesini, insanlara amellerine ve ömürlerine denk gelecek bir karşılıktır, bu ameler hayır ise hayır, şer ise şerdir, şeklinde açıklamaktadır. (el-Mâturidî, 2006: 7/459)

İsfahanî, *eyyâm* (ايام) kelimesinin Allah ismine izafe edilmesi durumunda, Allah’ın lütfu ile o işin çok değerli hâle geldiğini belirtmekte (İsfahanî, 1986: 850), J. Pennice de *eyyâmulâh* terkiбini

Allah'ın Müslümanlara zafer ihsan ettiğinde insanların hoşnut olduğu gün, şeklinde açıklamaktadır (Prince, 2010: 347). Bu açıklamalar, *eyyâm* ve *eyyânullah* kelimelerinin nimet anlamında toplumun iyi günlerine işaret ettiğini göstermektedir.

Muhammed Esed (ö. 1992), “‘Allah’ın günleri’ ifadesi, insanın içinde bulunduğu zamandan farklıdır ve bilinen zamanın dışındadır.” demektedir (Esed, 1996: 272500). Esed de Kur’an’da takvimlendirme şeklinde bir tarih bilgisine rastlanmadığını, iki sûrede geçen (İbrâhim, 14/5; el-Câsiye, 45/14)“*eyyânullâh*” terkinin, belli evreleri ifade ettiğini kaydetmektedir. Belli rakamlarla ifade edilen tarihler ve bu tarihlere verilen önem, her toplumun kendi tarih algısına ve toplumsal olaylara yüklediği anlama göre farklılık arz etmektedir.

Rıza Korkmazgöz, *eyyânullah* terkihiyle ilgili yaptığı çalışmada, Kur’an’ın tarih anlayışında, insan için söz konusu olan geçmiş, şimdi ve gelecek tüm zamanların ele alındığını, yaratılıştan itibaren ahirete kadar devam edecek olan bir sürece işaret ettiğini belirtmektedir (Kormazgöz, 2012: 165). Akâid ilminde yer alan “Allah’ın zamandan ve mekândan münezzeh olduğu” ilkesi, Müslümanların Allah tasavvurunda önemli bir yer tutmaktadır. Müslümanların her şeyin Allah’ın takdiri ile meydana geldiği yönündeki inancı, tarihî olayların gerçekleştiği çağı fazla önemsemeden olaylardan evrensel mesajlar çıkarmaya sevk ettiği söylenebilir.

2.1.3. Sünnetullah

Tarihte toplumların helak edilmeleri ya da mükâfatı hak ediş sebeplerini anlayabilmek, Allah’ın insana yüklediği sorumlulukları, toplumların meşru faaliyet alanını ve bu faaliyetlerin değer hükmünü tayin eden tarih yasalarını bilmekten geçmektedir. Toplamları islah, yeryüzünü imar ve tarihi inşa eden güç, bizzat toplumun kendisi midir, yoksa ilahî irade midir? Ya da her ikisinin olaylara etkisi ne şekilde tezahür etmektedir? Bu soruların cevabının “sünnetullah” kavramında mündemiç olduğunu söylemek mümkündür.

Kur’an’da “senne” (سن) fiili, “değişmeyen yol, âdet, gelenek, kasıt” anlamlarına gelmektedir, çoğulu sünendir. (İbn Abbâd, 1994: 8/248; Isfahânî, 1986, 357). Arapça’da *s-n-n* fiili, farklı hareketlerle, “yol, diş, sene gibi” farklı anlamlara gelse de (İbn Manzûr, 1993: 13/220). Kur’an’daki bütün *sünne/sünen* kelimeleri “yol, âdet, gelenek” anlamındadır (Okuyan, 2015: 442) Kur’an’da *sünen* kelimesi daha çok “öncekilerin yolu (سنة الاولين), geleneği, toplumsal eylemleri” anlamında kullanılmaktadır. (Bk. el-Enfâl, 8/38; el-Hicr, 15/13; el-İsrâ, 17/77; el-Kehf, 18/55; Fâtır, 35/43).Sünnetullah terkihi, Kur’an’da dört sûrede altı defa geçmekte (Bk. el-Ahzâb, 33/38, 62; Fâtır, 35/43; el-Mü’min, 40/85; el-Fetih, 48/23.) el-İsrâ Sûresinde de (سنتنا) bizim sünnetimiz (kanun, uygulama) ifadesi yer almakta ve kaynaklarda bu terkiye “Allah’ın sağlam yolu, yöntemi, uygulamaları, emir ve nehiyleri” şeklinde anlamlar verilmektedir. (Isfahânî, 19986: 357)

Ömer Özsoy, *sünne, sünen, sünnetullah* kelimelerini, içinde yer aldığı ayetlerin bağlamlarından hareketle tarih yasaları ve Allah’ın tarihi süreçteki davranışı şeklinde açıklamakta, Kur’an’da *qavl* ve *kelime* sözcüklerinin tarih yasalarını, *sünnetullahın* ise bu yasaların işleyiş tarzını ve Allah’ın davranış tarzını ifade ettiğini belirtmektedir. (Özsoy, 1994:134,135) Buna göre tarihî süreçte fert ve toplumların başına gelenler, kendi yapıp ettikleri ve Allah’a karşı tutum ve davranışına göre bir seyir takip etmektedir. Tarih yasasına göre Allah’ın, kişi ve toplumları keyfi bir şekilde cezalandırması söz konusu değildir (Özkan, 2010: 32).

Sünnetullah terkinin ihtiva ettiği anlam bağlamında Allah’ın tarihe müdahalesinin, peygamber ve vahiy göndermesi, salih kullarını çabaları oranında manen desteklemesi şeklinde tezahür ettiği, zalim toplumları helâk etmesi ise, onların fesat ve taşkınlıkta haddi aşmış ve azabı hak etmiş olmaları sebebiyle Allah’ın kötü akıbeti yaratması şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Sünnetullah, determinist karakterli değildir. Sünnetullah, toplumun yozlaşması ve ahlaki çöküntü içerisine girmesi, yöneticilerin ve hâkimlerin adaletten sapması, güçlünün haklı konumda olması ve zulmün zirve yapması ve kanıksanmasına karşın Allah’ın olaya müdahalesini ifade

etmektedir. Allah'ın salih kullarını ve hayra odaklanmış toplumları kendi lütfu ile desteklediği ve önlerini açtığı, azgın kişi ve toplumları ise çeşitli şekillerde cezalandırdığına dair hem geçmişten hem de günümüzden çok sayıda örnekler vardır. **2.2.Müdâvele Yasası**

Âl-i İmrân Sûresi 140. ayette günlerin (devir) insanlar arasında döndürüldüğü beyan edilmektedir. Adı geçen sûrenin 137 ilâ 142. ayetlerini birlikte ele aldığımızda bir toplumun siyasi ve askerî alanda başarı kazanmasının belli yasalara tabi olduğu; ancak inanç ve çabayla üstünlük kazanılacağı, Allah'ın başarıyı çalışanlara, egemenliği ise kendi yolunda mücadele edenlere vereceği anlaşılmaktadır: *“Sizden önce de yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalancıların sonu nice olmuş görün. Bu, insanlara bir açıklama, takva sahiplerine bir hidayet ve öğüttür. Gevsemeyin üzülmeyin, eğer inanıyorsanız mutlaka siz üstün geleceksiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız o topluluk da bir yara almıştı. Gerçek mü'minleri ortaya çıkarmak ve sizden şahitler edinmek için bugünleri biz insanlar arasında döndürürüz. Allah zalimleri sevmez. Allah iman edenleri arındırmak, kâfirleri mahvetmek için (böyle yapıyor). Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri ve sabredenleri bilmeden cennete gideceğinizi mi sandınız?”* (Âl-i İmrân, 3/137-142). 140. ayette geçen ve sıralı olarak değiştirmek anlamındaki *“(داول) dâvele”* fiilinin, gücün her devirde el değiştirmesini ifade eden tarihî bir yasaya işaret ettiği, her toplumun dönem dönem iyi ve zor günlerden geçebileceğini beyan ettiği anlaşılmaktadır.

Egemenliğin el değiştirmesi, ilahî yasa gereği bir toplumun çabasına göre olmaktadır. Ehl-i sünnet itikadına göre beşerî fiiller kişinin iradesi ve çabasına ve Allah'ın takdirine göre gerçeklik kazanmaktadır (Karadaş, 2017:55). *“Her insanın sorumluluğunu kendi omuzlarına yükledik.”* (el-İsrâ, 17/13), *“İnsan için çabasının karşılığı vardır ve çabasının karşılığını mutlaka görecektir.”* (en-necm, 53/39-40) meâlindeki ayetler de beşerî ilişkilerdeki sorumluluğa işaret etmektedir. Kur'an'ın tarih perspektifinde Allah, yaratıcı olarak tarihin failidir, birey ve toplumlar da irade(leri) ve çabaları oranında tarihte sorumluluk sahibidir. “Allah, tarihi gelişmelerin hangi yasalara göre cereyan edeceğini önceden bildirmiştir. Allah, tarihi dışardan izleyen bir hakem değil, tarihin içinde çalışandan yana bir taraf durumundadır.” (Özsoy ve Güler, 1996: 693).

Tarihte servet ve siyasi otorite ile bir dönem varlık göstermiş bir toplum ya da devletin tarih sahnesinden çekilmesi Kur'an'da “ümmeğin eceli” olarak ifade edilmektedir (Bk. el-Ârâf, 7/34; Yûnus 10/49). Fakat *“Her ümmeğin bir eceli vardır.”* mealindeki ayetlerde yer alan “ecel” kelimesine, dar çerçevede toplumun topluca helak olması ve tarih sahnesinden silinmesi şeklinde anlamlandırmanın eksik bir yorumlama olduğu kanaatindeyiz. Toplumun devletini, egemenliğini, kültür ve medeniyetini kaybetmesini, başka egemen güçleri taklit etmeye başlamasını ve sonuçta yabancılaşmasını da onun eceli saymak gerekir (Şimşek, 1998:91). Kur'an kıssalarında bahsi geçen tarihi olaylar arasında Nûh, Âd ve Semûd kavimleri gibi topluca helak edilenler olduğu gibi, İsrailoğulları gibi Davûd (a.s.) ve Süleymân (a.s.) zamanında parlak bir devir yaşayan fakat daha sonra yoldan çıkmaları, zulme dalmaları, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya'yı şehit etmeleri sebebiyle hükmen yokluğa mahkum olan asırlarca vatansız yaşayan toplumlar da vardır.

Allah'ın iman eden kullarına sırf iman ettiler diye her halükârda yardım edeceği yönünde bir vaadi yoktur. Kulun, imanla birlikte salih amel işlemesi ve toplum olarak başarıya ulaşarak egemen bir güç haline gelebilmesi için, yapılan işin tabiatına göre çaba sarf etmesi gerekmektedir. Günümüzde salt bir iman ve sözel bir dua ile başarı ümit eden Müslümanların durumu ortadadır. İnsanları ileri taşıyan toplumlar arası rekabettir. Dünya tarihinde kuvvetler arasında çatışmalar farklı şekillerde hep olagelmıştır. Bu çatışmalarda inanç, irade ve güçlü ruh yapısına sahip olanlar seçilmiş, zayıf olanlar bertaraf olmuştur (Ateş, t.y. 27114). Müslümanların egemen güç haline gelebilmesi için bütün mücadele alanlarında çalışmalarına devam etmeleri gerekmektedir.

“Eyyâmullâh” terkibi ile “müdâvele” yasası arasındaki yakın anlam ilişkisini analiz eden Rıza Korkmazgöz, “Kur'an'da tarihin gelişigüzel bir şekilde cereyan etmemesi, yasalı bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre olaylardan ibret alınmadığı, yasanın gereğine göre hareket

edilmediği sürece, tarih döngüsel bir yapı arz etmeye devam edecektir.” demektir (Korkmazgöz, 2012, 173). Daha önce yaşanmış olan kötü günlerin toplumun başına tekrar gelmesi elbette arzu edilen bir sonuç değildir, fakat tarihi ve sosyolojik olgular bunun kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

2.2. Eyyâmullah Kavramının Ağaç Biçimci, Gelişmeci ve Döngüsel Tarih Perspektifleriyle İlişkisi

Elbette günler Allah’ın günleridir. Gün, yıl, asır ve devirlerin kimine lütuf, kimine ise ceza olarak tezahür edeceği, insanların o zaman diliminde yapacağı eylemlere bağlıdır. Parlak ve karanlık devirlerin, toplumların genel ahlak ve çalışkanlık durumuna göre el değiştirdiği tarihi ve sosyolojik bir gerçekliktir. Hz. Peygamberden sonra 1400 küsur yıllık İslam tarihinde Müslümanların ictimaî çabalarının bir sonucu olarak parlak dönemleri olduğu gibi, toplumsal yozlaşma ve ictimaî sorumlulukları ihmal etmenin bir sonucu olarak kaos dönemleri (özellikle 13. ve 19. yy’lar) de olmuştur. Toplumun tarihi süreçte yaşamış olduğu her iki duruma da Kur’an’da “eyyâmullah” denilmektedir.

Âl-i İmrân Sûresi 140. ayette ifade edilen “müdavale” yasası, biri “tabii şartlar”, diğeri “toplumsal faaliyetler” olmak üzere iki şekilde cereyan etmektedir: Bir devlet, ne kadar güçlü ve gelişmiş olursa olsun bütün tarihi parlak ve huzurlu değildir. Refah, barış ve huzur ortamının sağlandığı bir süreçte bile bazen deprem, sel felaketi, kuraklık gibi doğal afetlerle zor günler yaşanabilmektedir. Doğal afetlerin boyutu ve zorluğu, iklim ve coğrafi şartlara göre değişmektedir. Bazen de ülkede, elverişli iklim şartlarıyla bolluk ve bereketli dönem yaşanmaktadır. Seksen sene yaşayan bir insan, ömründe birkaç kez bütün toplumu etkileyen iyi ve zor günlere tanıklık edebilmektedir. Öte yandan toplumda devlet kaynaklarının kullanılma ve paylaşılma şekli de her zaman tartışma konusu olmuştur. Eğer toplum, ortak kaynaklardan adil bir şekilde yararlanma ve hakça paylaşma konusunda ikna olmamışsa güven ve huzur ortamının yerini kaos ortamı, iyi günlerin yerini zor günler almaktadır. Toplumsal olaylar sosyolojik bir yaklaşımla ve geniş bir bakış açısıyla ele alındığında ise şunlar söylenebilir:

Tarihte siyasi, askerî, coğrafi ve ekonomik imkanlarla bölgesel ya da küresel güç haline gelmiş olan milletlerin bu gücünü asırlarca sürdüremedikleri, güç zehirlenmesine maruz kaldıkları, yüksek özgüvenle rehavete düştükleri, sahip oldukları mal varlıklarının tükenmeyeceği yanılgısına kapıldıkları, son tahlilde toplumsal çöküşe sürüklendikleri sosyolojik bir olgudur (İbn Haldûn, 2021: 263,270). Herhangi bir toplumda, ahlaki değerlerin dejenere olması, eğlece, zevk ve safaya düşkünlük, lüks tüketim ve israfın artması, üretimin azalması, ekonomik dengelerin bozulması, haksız gelir sağlama yollarının açık olması, gelir dağılımında dengesizlik, kanunsuz örgütlenmeler (mafya) v.d. etkenler devletin gücünü zayıflatmaktadır. Aynı şekile eğitim sisteminin ciddiyetle yürütülmemesi, yargıda adaletin gözetilmemesi, istihdamda ehliyet ve liyakate riayet edilmemesi, hem kurumların işleyişini bozmakta hem de halkın kurumlara ve devlete olan güvenini sarsmaktadır. Bu durum karşısında ezilmiş, dışlanmış, yoksulluk içine düşmüş olan kitlelerin, aralarında organize olarak (açık toplumlarda demokratik yollarla, kapalı toplumlarda isyanla) yönetimi ele geçirmeye çalıştıkları tarihsel bir olgudur. Tarih boyunca çoğu zaman içeriden gelen toplumsal bir dalga, bazen de dışarıdan gelen bir saldırı sonucu devlet ya da toplumsal güç el değiştirmektedir (Halil, t.y. 316). Toplumsal krizlerin, bazen yeni oluşumlara ve olumlu gelişmelere yol açtığı da bilinmektedir. Buna göre insanlık, insanların kurdukları devletler ve medeniyetler, bir yandan yaratılıştan itibaren eskatolojik bir “ilerleme süreci” yaşarken diğer yandan da tabiî şartların ve beşerî faaliyetlerin etkisi ile iyi ve zor günlerin birbirini takip ettiği “döngüsel süreç”lere tanık olmaktadır. Buna göre “müdavele yasası”nın döngüsel tarih perpektifine karşılık geldiği söylenebilir. Müdavele yasasının, yukarıda ağaç metaforuyla açıkladığımız gibi, bir tohumdan büyük bir ağacın neşet etmesi, ağacın zamanla yaşlanarak çürümesi ya da kurumması, bu esnada ağacın verdiği meyve çekirdeklerinden yeni ağaçların ortaya çıkması gerçeğinden hareketle “ağaç biçimci” bir tarihe işaret ettiği de söylenebilir.

Hiz. Peygamberi çeşitli baskı ve zulümlerle hicrete zorlayan müşrikler, emin belde Mekke'yi bir süre zorbalıkla ellerinde tutsalar da hicretten on yıl sonra şehri, Yüce Allah'ın manevî desteği ile güç kazanan Müslümanlara teslim etmek zorunda kalmışlardır: “Onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar edecekler. Fakat onlar da orada senden sonra fazla kalamayacaklar. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkında kanun budur. Bizim kanunumuzda herhangi bir değişiklik bulamazsın.” (el-İsrâ, 17/76,77). Medine döneminde müslümanlara bazen açık, bazen de sinsice düşmanlık yapan Yahudiler, küfrünü gizleyen ve asılsız haberlerle fitne çıkaran münafıklar da aynı akıbetle karşılaşmışlardır (Bk. el-Ahzâb, 33/60-62). Mekke’de, Mekke’nin Hiz. Peygamber tarafından fethedildiği tarihe kadar otorite olan müşrikler “müdavele” ve “sünnetullah” yasalarının bir gereği olarak tarih sahnesinden silinmişlerdir. Aynı durum hicretten sonra Medine’nin sakinleri olan Yahudiler için de vuku bulmuştur. Bedir savaşında Allah'ın desteği ile mutlak bir zafer kazanan Müslümanlar da, Uhud ve Huneyn savaşlarında gerekli mukavemeti gösteremedikleri için başlangıçta bozguna uğramışlardır. Söz konusu süreçler, tarafların hazır oluş durumlarına ve muktezayı hale göre bir seyir takip etmiştir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada “Kur'an'da Yasalı Tarih Perspektifi ve Tarih Bilinci”, tarihî olayları ele alan *kasas*, *eyyânullâh* ve *sünnetullah* kelimelerinin mefhum ve medlûllerinden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada üzerinde durulan bu üç kelime (*kasas*, *eyyânullah*, *sünnetullah*) bir arada mütâlaa edildiğinde, *sünnetullahın* (سنة الله) Allah'ın tarih yasası, tarihî süreçte davranış şekli ve cezalandırma veya mükâfatlandırma yöntemi; *eyyânullahın* (ایام الله), Allah'ın toplumlara durumlarına göre parlak veya karanlık devirler yaşatması anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Kasas* ise ceza ve mükâfatı hak eden toplumların akıbetlerini tahkiye etmektedir. Kur'an'da bu kelimelerin anlam alanında mündemiç olan yasal tarih perspektifine göre toplumlar, yapıp ettiklerine göre ödül veya cezaya müstahak olmakta, genel ahlakî (moral) değerlere bağlılıkları oranında yükselmekte ya da alçalmaktadırlar.

Döngüsel ya da ilerlemeci Batılı tarih perspektiflerinde seküler ve insan merkezli bakış açısı dominant unsurdur. Kilise dışında Tanrı'nın tarihteki rolü pek dikkate alınmamaktadır. Kur'an'ın tarih tasavvurunda ise çabası oranında kazanım elde etmesi bakımından insan, yaratıcı olması ve insana imkan vermesi, müktesebatına göre desteklemesi bakımından da Tanrı tarihi inşa eden konumundadır.

Kur'an bir tarih kitabı olmadığından onda detaylı tarihi bilgiler aramak da yersizdir. Kur'an kıssalarını Batılı tarih perspektiflerinin yaklaşımları okuyanların, kıssalarda gözetilen faydayı elde edemeyeceği gibi yanlış çıkarımlar yapması da muhtemeldir. Kıssaların salt hikâye olarak görülmesi, İsrailiyat ve modern dönemin tarih tasavvuru ile okunması, kıssaların doğru anlaşılmasının önündeki en önemli engellerdendir.

Yaptığımız çalışma sonucunda, yukarıda incelemesini yaptığımız “müdâvele yasası”nın, “döngüsel tarih” perspektifine işaret ettiğini, Hiz. Âdem'in yeryüzüne gönderilmesiyle başlayan sosyal hayatın ahirete doğru gelişerek ve dönüşerek devam etmesi gerçeğini dikkate aldığımızda ise “ağaç biçimci, gelişmeci” tarih perpektifine de işaret ettiği söylenebilir. Kur'an'daki tarihi kıssalar, tarih felsefesi kuramları göz ardı edilerek incelendiğinde, Kur'an'ın tarihi bilgi vermekten ziyade ibretli olaylarla “tarih bilinci” oluşturmaya amaçlayan nev-i şahsına münhasır yasal bir tarih perspektifine sahip olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Âsım Efendi. (2013). *Kâmûsu'l-muhît tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ateş, S. (t.y.). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Boz, H. (2017). Kur'an ve Tevrat'ta Hz. Yusuf. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/14, 293-318.
- Cevad, A.(2001). *el-Mufasssal fî târihi 'l-arabi kable 'l-İslam*. Beyrut: Dâru's-sâkî.
- Demir, Ş. (2014). Sayı Editöründen. *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1, 5-10.
- Esed, M. (1996). *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ezherî, M. (1967). *Tehzîbu 'l-lüğ'a*. Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Arabi.
- Ferâhidî, H. (t.y.) *Kitâbu 'l-a 'yn*. B.y.: Dâru mektebetu hilâl.
- Halil, İ. (t.y.). *İslam'ın Tarih Yorumu*. Çev. Ahmet Ağırakça. İstanbul: Risale Yayınları.
- Halkın, L. (2014). *Tarih Tenkidinin Unsurları*. çev. Bahaddin Yediyıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İsfahânî, R. (1986). *el-Müfredât*. İstanbul: Dâru Kahraman.
- İbn Fâris, A. (1979). *Mu'cemu Mekâyisi 'l-lüğ'a*. B.y.: Dâru'l-fikr.
- İbn Haldûn, V. (2021). *Mukaddime*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İbn Kesir, İ. (1999). *Tefsîru 'l-Kur'ani 'l-Azîm*. B.y.: Dâru tayyibeti li'n-neşr.
- İbn Manzûr, C. (1993). *Lisânu 'l-arab*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Kara, M. (2014). Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz. *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1,69-102.
- Karadaş, C. (2017). *Anahatlarıyla Ehl-i Sünnet Akâidi*. Ankara: Otto Yayınları.
- Karaman, F. (2023). *Sosyolojik Tarih*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Kelpetin, M. (2022), Tarih Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları: Sebe Melikesi Örneği. *İslam Medeniyeti* 8/49, 68-76.
- Korkmazgöz, R. (2012) “Dinamik Tarih Algısının Kur'anî İfadesi: Eyyâmullah“. *Kelam Araştırmaları* 10/2, 155-174.
- Kur'an-ı Kerim*.
- Kurtubî, A. (1964). *el-Câmi' li ahkâmi 'l-Kur'an*. 20 cilt. Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye.
- Kutub, S. (1991). *Fî Zılâli 'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru's-şurûk.
- Maturidî, M. (2006). *Te'vîlâtü 'l-Kur'an*. İstanbul: Dâru'l-Mizan.
- Mâverdî, A.(t.y.). *en-Nüket ve 'l-'uyûn*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Mukâtil S. (2002). *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. Beyrut: Müessesetu't-târihi'l-arabî.
- Mustafavî, H. (1973). *et-Tahkik fî kelimâti 'l-Kur'ani 'l-Kerim*. Tahran: y.y.
- Okuyan, M. (2015). *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*. İstanbul: Düşün yayıncılık,
- Özkan, M. (2010). Kur'an Kıssalarının İslam Tarihi Öğretimi Açısından Referans Olabilirliği Üzerine. *Marife* 10/3. 91-113. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344218>.

- Özkan, M. (2010). Tarihin Öznesinin Tespitinde Kur'an'ın Tarih İlmine Katkısı/Kaynaklığı Üzerine Bedir Savaşı Örneği. *İstem* 8/16, 19-33.
- Özlem, D. (1998). *Tarih Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Özsoy, Ö. (1994). *Sünnetullah*. Ankara: Fecr Yayınevi.
- Özsoy, Ö. ve Güler, İ. (1996). *Konularına Göre Kur'an*. Ankara: Fecr Yayınevi.
- Râzî, F. (1999). *Mefâtihi'l-ğayb*. 23 cilt. Beyrut: Dâru ihyai't-türasi'l-arabi.
- Râzî, Z. (1999) *Muhtâru's-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.
- Sahib, İ. (1994). *el-Muhîd fi'l-lüğa*. Beyrut: Alemu'l-kutub.
- Serinsu, A. N. (1996). *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzûl*. İstanbul: Şule Yayınevi.
- Sıddıkî, M. (t.y.). *Kur'an'da Tarih Kavramı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Şengül, İ. (1994). Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi. *I. Kur'an Sempozyumu*. 133-140. Ankara: Bilgi Vakfı.
- Şengül, İ. (1995). *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları.
- Şimşek, S. (1998). *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Taberî, M. (2000). *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an*. 24 cilt. thk. Ahmet Muhammed Şakir. B.y.: Müessesetu'r-risâle.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih Bilinci ve Gençlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Togan, Z. V. (2019). *Tarihte Usul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tosh, J. (1997). *Tarihin Peşinde*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Uçar, Ş. (1997). *Tarih Felsefesinin Meseleleri*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Yıldız, M. (2010). İbn Haldûn'un Tarihselci Devlet Kuramı. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* 10, 25-55.
- Yılmaz, T. (2022). *Asr-ı Saadette Kadın Sahabiler ve İslam Hukukuna Katkıları*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Zebidî, M. (b.y.). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. B.y.: Dâru'l-hidâye.
- Zemahşerî, M. (1998). *Esâsu'l-belağa*. thk. Muhammed Bâsil. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.